

- पृस्तावना -

एम. ए. परीक्षेसाठी मराठी आणि हिंदी या दोन्ही विषयांतील साहित्याचा मला अभ्यास करावा लागला. या अभ्यासात हिंदी आणि मराठी साहित्यामध्ये काही समान आणि काही असमान अशा गोष्टी आढळत राहायच्या. मराठीच्या तुलनेने हिंदीतील काव्य अतिशय समृद्ध आहे असे वाटे. आधुनिक हिंदीमध्ये बरीच महाकाव्ये आढळतात. आधुनिक मराठीत महाकवीचा अभावच जाणवतो. याउलट मराठीतील नाटक हिंदीच्या तुलनेने मला अतिशय संपन्न वाटे. कथा-कादंबरी आणि निबंध हे साहित्यप्रकार दोन्ही भाषांत समानरूपाने विकसित होत गेलेले जाणवत. मराठीतील कथा-कादंबरीच्या क्षेत्रात हरिभाऊंनी जशी कामगिरी केली, तशीच हिंदीमध्ये या क्षेत्रांत प्रेमचंदांनी केली. भारतेंदु हरिश्चंद्र आणि विष्णुशास्त्री चिपळूणकर यांच्या साहित्यातही समान अशा अनेक प्रवृत्ती आणि विचार आढळतात. शि. म. परांजप्यांची व्यंग्योक्ती हिंदीतील बालमुकुंद गुप्त यांच्या निबंधात दिसते. मराठी-हिंदी वाङ्मयाचा अभ्यास करताना हरिभाऊ-प्रेमचंद, विष्णुशास्त्री-भारतेंदु, शि. म. परांजपे - बालमुकुंद गुप्त अशा काही जोड्या माझ्या मनात आकार घेत. बालकवी आणि सुमित्रानंदन पंत यांच्या कविता वाचताना या दोघांत तर मला विलक्षण साम्य आढळे. हिंदीतील एक समीक्षक शचीरानी गुरू यांनी समानवृत्ती असलेल्या अनेक पाश्चात्य आणि भारतीय साहित्यिकांचा केलेला तौलनिक अभ्यास माझ्या वाचनात आलेला होता. आपणही मराठी-हिंदी -पुरता तरी अशा त-हेच्या तौलनिक अभ्यासाचा प्रयत्न करावा अशात-हेचे विचार माझ्या मनात अधून मधून येत असत. त्या दृष्टीने मी काही माहितीही संकलित करीत असे.

एम. फिल्. साठी लघु-शोधप्रबंधाच्या विषयाची निवड करताना माझ्या मार्गदर्शकांच्या समोर मी माझी ही तौलनिक अभ्यासाची आवड मांडली आणि संकलित केलेले काही लेखनही दाखविले. त्यातून "बालकवी आणि हिंदीतील कवी सुमित्रानंदन पंत यांच्या निसर्गकवितेचा तौलनिक अभ्यास " हा माझा विषय निश्चित झाला. माझ्या मनातील मुळच्या खळबळीला एम. फील्. च्या विषय निवडीचे तात्कालिक निमित्त लाभून हा लघु-शोधप्रबंध तयार झाला आहे. अर्थात हा प्रबंध तयार होत असताना माझ्या मुळातील समजूती कितीतरी अस्पष्ट, त्रुटित आणि अपरि-
-पक्व होत्या असे जाणवत राहिलेले आहे, हे मला प्रामाणिकपणे मान्य केले पाहिजे.

शिवाजी विद्यापीठाच्या एम. फिल्. पदवीसाठी "बालकवी आणि हिंदी कवी सुमित्रानंदन पंत यांच्या निसर्गकवितांचा तौलनिक अभ्यास " हा लघु-शोधप्रबंध मी सादर करित आहे. या कार्यात मला अनेकांचे सहकार्य आणि प्रोत्साहन मिळाले. त्या सर्वांबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करणे हे मी माझे कर्तव्य समजते.

माझे मार्गदर्शक डॉ. वि. ना. कुलकर्णी सरांनी मला संशोधनाची निश्चित दिशा दाखविली. त्यामुळेच माझ्या हातून हे काम पुरे होऊ शकले. त्यांचा " मराठी ललित साहित्यातील निसर्ग " हा प्रबंध माझ्या संशोधनाचा महत्त्वाचा संदर्भ ग्रंथ ठरला आहे. सरांनी मला स्वतः व प्रबंधस्थाने जे बहुमोल मार्गदर्शन केले, त्याबद्दल मी त्यांची सदैव ऋणी राहीन.

हा लघु-शोधप्रबंध लिहित असताना मला अनेकांचे प्रोत्साहन लाभले. कन्या महाविद्यालय मिरजचे प्राचार्य भा. खं. वैद्य यांचे मोठेच प्रोत्साहन मला लाभले. विलिंग्डन महाविद्यालयाचे प्राचार्य बी. ए. पाटील यांनीही

: :

वेळोवेळी माझ्या अभ्यासा-बद्दल चौकशी करून माझा उत्साह वाढविला.
या प्राचार्य-द्वयांची मी मनापासून आभारी आहे.

या लघु-शोधपुबंध लेखनाच्या कामात मला अनेक ग्रंथालयांची मदत झाली. शिवाजी विद्यापीठाच्या ग्रंथालयातून मला काही महत्त्वाचे ग्रंथ मिळाले. विलिंग्डन महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयाने माझी गरज अतिशय तत्परतेने पूर्ण केलेली आहे. ग्रंथपाल श्री. य. श्री. रास्ते आणि ग्रंथालयातील त्यांच्या सेवकवगनि मला मोलाचे सहकार्य केले आहे. कन्या महाविद्यालय मिरज, हिंदी ग्रंथालय - सांगली, नगरवाचनालय - सांगली, कस्तूरबाई वालचंद कॉलेज सांगलीचे ग्रंथालय यांच्याकडूनही मला काही ग्रंथ उपलब्ध झाले. कन्या महाविद्यालय मिरजेच्या ग्रंथपाल सौ. मोरे यांनी मित्रभावाने मला सहकार्य केले आहे. या सर्व ग्रंथालयांची आणि ग्रंथपालांची मी अत्यंत ऋणी आहे.

आपल्या घरच्या लोकांचे ऋण ते कसले ! तो तर निखळ जिव्हाळा.
माझे आईवडील हे तर माझे दैवत. त्यांची पाठीवर प्रोत्साहनाची थाप नसती, तर मला हे काम करता आले नसते.

या लघु-शोधपुबंधाच्या टंकलेखनाचे काम 'काटकर्स कॉम्प्युटर सेंटर' यांनी अगदी थोड्या अवधीत करून देऊन मोलाचे सहकार्य केले आहे. त्यांचेही ऋण मानणे माझे कर्तव्य आहे.

तसेच या पुबंधाच्या बांधणीचे काम श्री. गोखले यांनी अनेक कामांतून फुरसत काढून करून दिले आहे. त्यांचीही मी उपकृत आहे.

दिनांक - २६-११-१९८८

कु. मीनाकुलकर्णी.
[कु. मीना कुलकर्णी]